

פרשת וארא - מלך ונביא

א. תולדות משה ואהרן

פרשת וארא עשירה בנושאים יסודיים ועמוקים, היכולים למלא ספריה העוסקת בהשקפת היהודית. כך, הפרשה עוסקת במידות הקדוש ברוך הוא שהתגלו לאבות לעומת אלו שהתגלו למשה, דבר הבא לידי ביטוי בשמות הקדושים. עיסוק מרכזי נוסף בפרשה הוא בעיית הבחירה חופשית וכיצד היא מסתדרת עם הפסוק "ויחזק ה' את לב פרעה" (שמות ט', י"ב).

למרות אפשרויות אלו ואחרות, בחרתי לפתוח שיעור זה בנקודה שנראית על פניה כבעיה פרשנית בלבד.

כך נאמר:

"וידבר משה לפני ה' לאמור הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים" (שמות ו', י"ב)

בסוף הפרק, דברי משה חוזרים על עצמם, כמעט מלה במלה:

"ויאמר משה לפני ה' הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה" (שם ל')

בין שני פסוקים אלו, מופיעה פרשה העוסקת בתולדות בני ישראל מראובן עד שבט לוי. מסתבר, שפרשה זו אינה חלק מהמשך הסיפור, אלא הושלתה כאן כדי לייחס דרכה את משה ואהרן. כך פירש רש"י:

"מתוך שהוזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן בשביל משה ואהרן התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן" (רש"י שמות ו', י"ד, ד"ה אלה)

בהתאם לכך, פירש רש"י את החזרה על דברי משה:

"ויאמר משה לפני ה' - היא האמירה שאמר למעלה הן בני ישראל לא שמעו אלי ושנה הכתוב כאן כיון שהפסיק הענין וכך היא השיטה כאדם האומר נחזור על הראשונות (שם ל', ד"ה ויאמר)

כלומר, התורה חזרה על דברי משה כדי לחזור לרצף הסיפור שהופסק על ידי ציון תולדות בני ישראל.

הבנה זו מעוררת תהייה: מדוע התורה בחרה לייחס את משה ואהרן דווקא בנקודה זו? האם אין מקומות מתאימים יותר?!

למשל, היה אפשר לייחס את משה בתחילת פרק ב', לפני סיפור לידתו. למרות זאת, התורה מציגה את משה בצורה אנונימית, בן ל"איש מבית לוי" (שמות ב', א'), ומחכה עד לפרק ו' כדי לגלות לנו את זהותו.

לחילופין, היה ניתן לייחס את משה לפני ההתגלות בסנה.

ייתכן שהתורה רצתה לייחס את אהרן יחד עם משה. אולם לפי זה, מדוע לא ליחס מיד לאחר ההתגלות בסנה, כאשר אהרן פגש את משה? מדוע בחרה התורה להפסיק את הדו-שיח בין משה לקדוש ברוך הוא, ולהשחיל דווקא שם את פרשת ייחוסו של משה ואהרן?

הפסקת השיחה בין ה' למשה, המחייבת את התורה לחזור על דברי משה, אומרת דרשני.

נראה, שהתורה מרמזת לנו שדווקא כאן יש צורך לברר את ייחוסו של משה ואהרן. בלי לדעת מי הם ולמי נולדו, אי אפשר להמשיך את הסיפור. זאת בניגוד לכל מה שנאמר עד כה, שם היה די לנו בבנו של איש אנונימי מבית לוי.

לאור תובנה זו, נעמיק בפרשה בניסיון להבין את משמעות הייחוס דווקא כאן.

ב. אני ה'

כאמור, אחרי פרשת הייחוס, חוזרת התורה על דברי משה. אולם, יש לציין שישנם הבדלים בין דברי משה כפי שהם מופיעים לפני הייחוס, לבין איך שהם מופיעים אחריו.

להמחשת הדברים, נעיין בטבלה (במודגש- הבדלים בולטים):

שמות ו', י"ב-י"ב	שמות ו', כ"ט-ל'
(י) וידבר ה' אל משה לאמר: (יא) בא דבר אל פרעה מלך מצרים וישלח את בני ישראל מארצו: (יב) וידבר משה לפני ה' לאמור הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים:	(כט) וידבר ה' אל משה לאמור אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך: (ל) ויאמר משה לפני ה' הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה:

ראשית, יש לציין את ההבדל בציווי. בפסוק י"א, הקדוש ברוך הוא שולח את משה אל פרעה כדי שישלח את בני ישראל מארצו. לעומת זאת, בפסוק כ"ט הקב"ה מצווה את משה: "דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך".

כלומר, בפסוק י"א המטרה של יציאת מצרים נאמרה במפורש, ואילו בפסוק כ"ט אין לה זכר.

במבט ראשון, יש כאן סיוע לפרשנות של רש"י, לפיה התורה חוזרת על הראשונות עקב ההפסק. על פי הסברו, די לנו בתקציר של הציווי המקורי.

אולם, התבוננות בפסוק כ"ט מגלה שאין זה תקציר כי אם שינוי. בפסוק כ"ט יש גם הוספה משמעותית: הציווי מתחיל עם ההצהרה "אני ה'", הצהרה שלא מופיעה בפסוק י"א.

לאור זאת, מסתבר שהציווי הראשון שונה מהציווי השני. הציווי הראשון נועד למטרה מעשית ופוליטית, להוציא את בני ישראל מארץ מצרים ולשחררם מעבדות. על מנת למלא תפקיד זה, משה צריך לתפקד כמנהיג פוליטי.

למעשה, תפקיד זה לא ניתן לאדם מסוים במישור האישי, כי אם לעם הנבחר הנועד להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש. לכן, בטרם מציגים את המימד השני בתפקידו של משה, יש להקדים ולהשריש את משה רבנו בתוך המסגרת הלאומית של כנסת ישראל.

נמצא שמשה, הבן המוכשר של האיש האנונימי מבית לוי, נבחר להנהיג את ישראל ולהוציאם מעבדות לחרות. אולם, רק משה בן עמרם, נכדו של לוי מ"ב בני יעקב, מונה על ידי הקדוש ברוך הוא להיות נציג ה' עלי אדמות ולדבר אל פרעה בשם ה'.

לאחר פרשת הייחוס, התורה מציגה בפנינו את משה ואהרן פעמיים:

"הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם: הם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים הוא משה ואהרן"
(שמות ו', כ"ו-כ"ז)

בפעם הראשונה, מציגה התורה את אהרן ומשה שנבחרו עבור המטרה הפוליטית להוציא את בני ישראל מארץ מצרים. בתפקיד זה משה ואהרן שווים הם, והתורה מזכירה קודם את אהרן המבוגר מביניהם.

בפעם השנייה, מדגישה התורה את הדיבור אל פרעה מלך מצרים. כאן, רומזת התורה לתפקיד השני, "אני ה' דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך". בתפקיד זה משה קודם לאחיו, כפי שהוזכר לעיל (ז', א') "ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך".

משה, אם כן, נבחר גם להיות המנהיג הפוליטי וגם להיות השליח של הקדוש ברוך הוא.

מנהיגותו של משה באה לידי ביטוי במטרות פוליטיות מוגדרות, להוציא, יחד עם אהרן, את בני ישראל מעבדות לחרות. אולם, לא ברור למשה כיצד יצליח במשימה זו, שהרי אפילו בני ישראל לא הקשיבו לו.

כהתגלמות של כנסת ישראל, משה נבחר לייצג את הקדוש ברוך הוא בעולם ולדבר אל פרעה בשם ה'. משה נבון, שכן אין הוא מבין כיצד אפשר למלא את התפקיד הפרדוקסלי שהוטל עליו.

בכל זאת, ולמרות הקשיים הפרגמטיים והקיומיים, עצת ה' קמה. משה על פי כישוריו האישיים מצליח להוציא את ישראל משעבוד מצרים. אותו משה, כהתגלמות כנסת ישראל, מדבר אל פרעה בשם ה'.

ג. עשר המכות

הבנת תפקידו המורכב של משה רבנו, מאירה על המטרות והמשמעויות של עשר המכות, כפי שנראה.

מההיבט הפוליטי הפרגמטי, המכות נדרשו רק על מנת להוביל ליציאת מצרים.

לעומת זאת, הציווי השני מתעלם מהמטרה הפוליטית ומתמקד בתפקיד האחר שנועד למשה. תפקיד זה הוא להיות הדובר, כביכול, של הקדוש ברוך הוא. במסגרת תפקיד זה, מוטלת על משה המשימה למסור לפרעה מסר א-לוהי, מפי הגבורה: "אני ה' – דבר אל פרעה...".

העובדה שמשה מדבר בשם ה' איננה רק תקציר של התפקיד המוזכר בהתחלה, אלא מבטאת תפקיד שונה לחלוטין שהוטל על משה רבנו. אם כן, גם עצם ההתעלמות מהמטרה המעשית של שחרור בני ישראל, באה כדי להדגיש את המשמעות הדתית של התפקיד החדש.

לאור זאת, נבחן את ההבדל בין שתי התגובות של משה. בפסוק "ב מביא משה טענה לוגית. לדבריו, כמו שבני ישראל לא הקשיבו לו, כך (ואולי קל וחומר, עיין רש"י) פרעה לא יקשיב. לעומת זאת, בפסוק ל' טענה זאת חסרה.

לפי דרכנו, יש לפרש גם הבדל זה לאור ההבדל בין התפקידים.

במסגרת התפקיד הפרגמטי, המעשי, העיקר הוא מבחן התוצאה. השאלה העומדת במרכז השליחות היא השאלה האם משה יצליח או לא במשימה הפוליטית של שחרור בני ישראל והוצאתם מארץ מצרים.

מנגד, פסוק כ"ט מעלה שאלה שונה לחלוטין. משה בעצם שואל, כיצד יכול בשר ודם להיות המייצג של הקדוש ברוך הוא? כיצד יכול ערל שפתים לדבר בשם מי שאמר והיה העולם?

פה, הבעיה כלל לא נוגעת לתוצאות, לשאלה האם פרעה יקשיב או לא. הקושי הוא קיומי: עצם השליחות היא פרדוקסלית ואבסורדית.

כסיוע להבנה זו, נביא את הפסוק הבא מיד לאחר טענתו השניה של משה:

"ראה נתתיך אלהים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך"
(שמות ז', א')

פסוק זה מבטא באופן חד את התפקיד הא-לוהי שהוטל על משה.

בנוסף יש לציין, שעד נקודה זו לא הציגו משה ואהרן בפני פרעה שום אות או מופת. הם באו אל פרעה ותבעו ממנו בשם ה' שישלח את העם לחוג במדבר.

רק מכאן ואילך, מתחילים משה ואהרן לעשות אותות ומופתים בפני פרעה.

מסתבר, אם כן, שעבור התפקיד הראשון לא היה שום צורך לברר את זהותו של משה. גם בן של איש אנונימי מבית לוי, יכול, על פי כישוריו האישיים, למלא את התפקיד של מנהיג פוליטי. תכונותיו הייחודיות, יחד עם סיפור חייו היוצא דופן, הצדיקו את בחירתו כמי שיעמוד בראש העם ויוציא אותם מעבדות לחרות.

לעומת מנהיגות פוליטית ניצבת היכולת לייצג את ה'. אדם, גדול ומוכשר ככל שיהיה, אינו יכול למלא את התפקיד של ייצוג הקדוש ברוך הוא. שוכן בתי חומר החי בתוך העולם הסופי, האדם המוגבל על ידי זמן ומקום, אינו מסוגל לכך.

רק בשלב זה מתחילות המכות. מסתבר מכאן, שעיקר מטרת המכות לא הייתה להתגבר על פרעה ולנצח את מצרים. תפקיד המכות היה להוכיח מעבר לכל ספק את המציאות המוחלטת של הקדוש ברוך הוא, את השגחתו ואת מעורבותו במה שקורה בארץ (עיין רמב"ן שמות י"ג, ט"ז).

כך נאמר:

"כה אמר ה' בזאת תדע כי אני ה'" (שמות ו', י"ז)
 "למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ" (שם ח', י"ח)
 "בעבור תדע כי אין כמני בכל הארץ" (שם ט', י"ד)

*

על רקע התפקיד הכפול, יש להבין את המשך קורות משה. כאשר תוקף קורח את מנהיגותו של משה, הדבר מתורגם מיד כמרד נגד הקדוש ברוך הוא:

"לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' ואהרן מה הוא כי תלינו עליו" (במדבר ט"ז, י"א)

הדבר מסתבר, כאמור, לאור תפקיד משה כנציג ה'.

משה תפקד כמנהיג פוליטי ומלך, כמו שנאמר:

"ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל" (דברים ל"ג, ה', וראה באבן עזרא שם)

אולם, משה גם היה אב הנביאים, הנביא שמסר לבני ישראל את דברי ה' האין סופיים.

בתורה מתוארת נבואתו הייחודית של משה. נראה, שייחודיות נבואתו הייתה מושרשת במעמדו של משה כמייצג את הקדוש ברוך הוא בעולם בשם כנסת ישראל:

"ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים: לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו: ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל" (דברים ל"ד, י"ב)

אולם, מנקודת מבט זו נראית המערכת המורכבת של עשר המכות מיותרת ואף אבסורדית. האם בורא העולם היה זקוק להכות את פרעה בכל אחת מהמכות על מנת להכניע אותו? הרי הקדוש ברוך הוא יכול לנצח את פרעה מיד, כפי שנאמר:

"כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ" (שם ט', ט"ו)

ברור אם כן, שהיו למכות מטרה נוספת. כך אכן נאמר בהמשך דברי הכתוב:

"ואולם בעבור זאת העמדתך בעבור הראותך את כוחי ולמען ספר שמי בכל הארץ" (שם ט"ז)

שתי חזיתות היו במאבק בין משה לפרעה.

חזית אחת הייתה קשורה לריבונות הפוליטית של בני ישראל. האם בני ישראל יישארו עבדים לפרעה ולמצרים, או שישתחררו מעבדות וייהפכו לעם ריבוני?

לעומת זאת, החזית השנייה קשורה לבני ישראל באופן שולי. חזית זו הייתה קוסמית ודתית.

בהפטרה, הלקוחה מספר יחזקאל, כתוב:

"והיתה ארץ מצרים לשממה וחרבה וידעו כי אני ה' יען אמר יאור לי ואני עשיתי" (יחזקאל כ"ט, ט')

מכאן, שפרעה היה עושה את עצמו אלוה. כך כתב רש"י:

"הנה יוצא המימה - לנקביו, שהיה עושה עצמו אלוה ואומר שאינו צריך לנקביו ומשכים ויוצא לנילוס ועושה שם צרכיו" (שמות ו', ט"ו)

פרעה ראה את עצמו, לא רק כאדון העברים מבחינה ממונית ופוליטית, אלא גם כאדוניהם מבחינה דתית. הוא תבע לא רק שיעבדו אותו, אלא גם שישגדו לו.

בהתאם לכך, משה אמר לפרעה:

"כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחוגו לי במדבר" (שם ה', א')

ואילו פרעה הגיב:

"כה אמר פרעה אינני נותן לכם תבן" (שם י')

תגובה זו היא בוטה ומאלפת גם יחד.

עד פרק ו', המוקד העיקרי היה היציאה מעבדות לחרות. משה ואהרון, המנהיגים הפוליטיים של בני ישראל, תבעו מפרעה שחרור מעבדות, לפחות לתקופה מוגבלת.

תוצאות שליחות זו היו אומללות. פרעה הגיב בלעג והטיל על עבדי ישראל גזרות נוספות, ושוטרי בני ישראל באו אל משה ואהרון בטענות קשות על שגרמו להרעת המצב.

בפרק ז', נפתחת חזית חדשה בעימות בין משה לפרעה. בחזית זו, כאמור, חשיבותם של בני ישראל היא משנית, ותפקידו של משה הוא לדבר בשמו יתברך.

• • • • •
 • כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יאיר קאהן תשע"ה
 • עורך: אורי יעקב בין
 • • • • •
 • בית המדרש הווירטואלי
 • מיסודו של
 • The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
 • האתר בעברית: www.vbm.etzion.org
 • האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
 • משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
 • דוא"ל: office@etzion.org.il
 • • • • •